

Kuzey Makedonya Kalkandelen Ağzının Ses Özellikleri

Sound Features of the North Macedonian Tetovo Dialect

 <https://doi.org/10.52105/temelegitim.18.4>

Raşit KOÇ¹

 <https://orcid.org/0000-0002-5994-6197>

Geliş Tarihi/Received: 09/02/2023 Kabul Tarihi/Accepted: 27/03/2023 Yayın Tarihi/Published: 15/04/2023

Özet:

Balkanlar uzun yıllar Türklerin yönetiminde kalmış bir bölgedir. Bu nedenle Türkçe bu bölgede bir üst dil niteliği kazanmış ve Balkan ülkelerinin dillerini etkilemiştir. Slav dilleri ailesine mensup olan bu dillere Türkçeden çok sayıda kelime geçmiştir. Türkçenin buradaki etkisi sadece kelime vermekle kalmamış, bu dilleri fonolojik ve morfolojik olarak da etkilemiştir. Balkanların kontrolü Türklerin elinden çıktıktan sonra bu bölgede yaşayan Türk nüfus azalsa da Türk dili ve kültürü varlığını ve canlılığını her zaman korumuştur. Türkçenin Balkanlar'da etkilediği diller arasında eski Yugoslavya Cumhuriyeti'nin dili olan Sırp-Hırvatça da vardır. Yugoslavya Cumhuriyeti dağıldıktan sonra kurulan bağımsız devletlerden Kuzey Makedonya Cumhuriyeti içerisinde yer alan Üsküp, Kalkandelen, Gostivar, Kumanova; Kosova sınırları içerisinde kalan Priştine, Prizren Türk nüfusunun ve Türkçenin varlığını hâlâ sürdürdüğü yerlerdir. Bu bölgelerde yaşayan Türkler dillerini ve edebiyatlarını yaşatmaya devam etmektedirler. Bu bölgelerde yaşayan Türkler dışındaki Arnavut, Boşnak, Ulah ve Romen toplulukları arasında Türkçe kullanılmaya devam etmektedir. Balkanlar'da konuşulan Türkçe ağız özelliği olarak Rumeli ağızlarının devamı niteliğindedir. Ağız çalışmaları üzerine yapılan incelemelerde bu yöre ağızları Rumeli ağızları arasında sınıflandırılmıştır. Son yıllarda yapılan ağız araştırmalarında Balkanlar'da yaşayan Türklerin konuştukları ağız özellikleri Balkan Türk ağızları olarak tasnife edilmiştir. Bu çalışmada Kuzey Makedonya Cumhuriyeti sınırları içerisinde yer alan Kalkandelen (Tetovo) Türkçesinin ses özellikleri incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Türk Dili, Balkanlar Türk Ağızları, Kalkandelen Ağzı, Ses Özellikleri.

Abstract:

The Balkans is a region that has remained under the rule of the Turks for many years. For this reason, Turkish has gained the quality of a higher language in this region and has influenced the language of the Balkan countries. A large number of words have passed from Turkish to these languages, which belong to the family of Slavic languages. Although the Turkish population living in this region decreased after the control of the Balkans was taken out of the hands of the Turks, the Turkish language and culture has always maintained its existence and vitality. Among the languages that Turkish has influenced in the Balkans is Serbo-Croatian, the language of the former Yugoslav Republic. Skopje, Tetovo, Gostivar, Kumanovo, which are among the independent states established after the dissolution of the Yugoslav Republic, are located in the Republic of North Macedonia; Pristina, Prizren, which are within the borders of Kosovo, are the places where the Turkish population and the Turkish language still exist. Turkish continues to be used among the Albanian, Bosniak, Vlach and Romanian communities other than the Turks living in these regions. The Turkish dialect spoken in the Balkans is the continuation of the Rumelian dialects. In the examinations made on oral studies, these local dialects were classified among the Rumeli dialects. In the dialect researches conducted in recent years, the dialect features spoken by the Turks living in the Balkans have been classified as Balkan Turkish dialects. In this study, the sound characteristics of Tetovo, which is within the borders of the Republic of North Macedonia, will be examined.

Keywords: Turkish Language, Balkan Turkish Dialects, Tetovoan Dialect, Vocal Features.

Önerilen Atıf Bilgisi/To Cite This Article: Koç, R. (2023). Kuzey Makedonya Kalkandelen Ağzının Ses Özellikleri, *Temel Eğitim Dergisi*, 18, 41-48.

Bu makale Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) lisansı ile lisanslanmıştır. Makalenin okuma, indirme, kopyalama, dağıtma ve yazdırma hakları herkes için kalıcı olarak serbest bırakılmıştır.

This article is licensed under Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license and permanently free for everyone to read, download, copy, distribute and print.

¹ raskoc@yyu.edu.tr

1. Giriş

Kuzey Makedonya eski Yugoslavya Cumhuriyeti'nden ayrılan Balkan devletlerinden birisidir. Avrupa kıtasının güneydoğusunu oluşturan topraklara Balkanlar ya da Balkan yarımadası denilmektedir. Balkan kelimesi "sarp ve ormanlık sıradağ" (TDK sozluk.gov.tr) anlamına gelmektedir. Yarımada'nın doğusunda Ege Denizi, Marmara Denizi, Karadeniz güneyinde Akdeniz ve batısında Adriyatik Denizi vardır. Yarımada'nın kuzeyinde Tuna Nehri ve onun kolu olan Sava Irmağı yer almaktadır. Balkan yarımadası dağlık bir coğrafyaya sahiptir. Bu coğrafyada Dinar Dağları, Karpatlar, Balkanlar ve Rodoplar olmak üzere dört ana dağ kütleleri yer alır. Bizim çalışmamıza konu ettiğimiz Kalkandelen şehri Şar Dağları'nın eteğinde Vardar ovasında Pena Nehri kenarında yer alan eski bir yerleşim yeridir. Makedonca Tetovo olarak adlandırılan şehir Kuzey Makedonya'nın üçüncü büyük şehridir. 2021 yılı nüfus sayım sonuçlarına göre 91600 kişinin yaşadığı şehirde Türk nüfusu iki bin kişi civarındadır. Makedon ve Arnavut nüfusun ardından Türkler üçüncü sırada yer almaktadır.

Balkanlar'da Türk varlığı Osmanlı'dan önceye dayanır. Orta Çağ'da Hun akınlarına maruz kalması Balkanlar'daki Türk varlığının başlangıcı olmuştur. Hun akınlarından sonra 11. ve 12. yüzyıllarda Peçenek, Kuman ve Uz Türkleri bu bölgeye yerleşmişlerdir. Osmanlılar Balkan topraklarına 14. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gelmeye başlamışlardır. Osmanlı'nın bölgeyi fethetmesinden sonra Anadolu'dan o zamanki Karaman eyaletinden getirilen Yörük Türkleri Şar Dağları'nın eteklerindeki köylere ve Kalkandelen, Üsküp, Gostivar başta olmak üzere bütün Makedonya'ya yerleşmişlerdir.

Balkan Savaşlarından sonra yaşanan olaylar sonucunda Türklerin kontrolünden çıkan bölgede meydana gelen hadiseler ve yaşanan iki büyük dünya savaşından sonra bu bölgelerde yaşayan soydaşlarımız Anadolu'ya göç etmek zorunda kalmışlardır. Bütün bu gelişmeler Balkanlar'daki Türk varlığını olumsuz etkilese de hemen hemen bütün Balkan ülkelerinde Türkçenin etkin bir dil olarak kullanılmasını engelleyememiştir. Türkçenin bu gücü, özellikle Osmanlı döneminde Türkçenin üst bir (lingua franca) olarak kullanılışı, Balkanlar'da Türk dili ile meydana getirilen zengin bir edebi varlık ortaya koymuştur. Bu bölgede uzun süren Türkçe hakimiyeti neticesinde Türk olmayan şair ve yazarlar da Osmanlı döneminden başlayarak Türk dili ve edebiyatına katkıda bulunmuşlardır (Ago, 2006, s. 52-54).

Osmanlı öncesi ve sonrası yüzyıllarca Türkçeye ev sahipliği yapmış olan Makedonya'da Üsküplü Zâri başta olmak üzere, Yahya Kemal Beyatlı'ya kadar birçok önemli isim yetişmiştir. Balkan Savaşları'ndan ve 1. Dünya Savaşı'ndan sonra Türk nüfusun önemli bir kısmı Anadolu'ya göç etmiş ve bu coğrafyadaki Türk nüfusu günden güne azalmıştır. Makedonya'da gelişen Türk edebiyatını; Osmanlı Dönemi Makedonya Türk Edebiyatı (1380-1912), Osmanlı Sonrası Makedonya Türk Edebiyatı (1912-1944), Yugoslavya Dönemi Makedonya Türk Edebiyatı (1944-1991) ve Çağdaş Kuzey Makedonya Türk Edebiyatı (1991-Günümüz) olarak dört dönemde incelemek mümkündür (Ali, 2022, s. 32). Osmanlı döneminde birçok şair ve yazara ev sahipliği yapmış olan Makedonya'da Balkan Savaşları'ndan sonra Türk edebiyatı büyük darbe almıştır. Bu döneme ait halk edebiyatı ürünlerinin çok azını bulmak ya da derlemek mümkün olmuştur. Bütün bu olumsuzluklara rağmen Makedonya'da Türk dili ve kültürü varlığını ve canlılığını sürdürmeyi başarmıştır. Yugoslavya Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra rejimin güvenini kazanan başta Şükrü Ramo, Necati Zekeriya gibi edebiyatçılar Birlik gazetesi, Yeni Kadın dergisi gibi Türkçe yayınları çıkarmaya başlarlar. Şükrü Ramo, Mustafa Karahasan, Necati Zekeriya, İlhami Emin, Enver Tuzcu, Süreyya Yusuf, Nusret Dişo Ülkü, Hasan Mercan, Mahmut Kıratlı, Şevki Vardar Yugoslavya döneminde yetişen önemli şairler ve yazarlar arasındadır. Bu isimlerin çıkardığı "Sevinç", "Tomurcuk" "Sesler" dergileri, gazeteler ve kitaplar Makedonya'da Türk dilinin ve edebiyatının sesi olmuştur.

Alyılmaz ve Alyılmaz (2018) ağız bilimi çalışmalarını Türkçe öğretimi açısından önemini ele aldıkları makalede bir dilde oluşan konuşma ağzını (dialect) şöyle tanımlamaktadırlar: "Ağızlar aynı kökten geldiği üst sistem durumundaki bir üst dile bağlı, doğal olarak ortaya çıkmış; aile ve dost çevresinde, iş yerlerinde, okuryazarlığı az, bulunduğu bölgeden uzun süre ayrı kalmamış insanlarca, sözlü iletişimde dilin başka türleriyle karşı karşıya gelme oranına göre değişen biçimde kullanılan, resmî ortamlarda kullanılmasından kaçınılan, doğal olmakla birlikte yazılı bir gelenek oluşturmamış, iletişim alanı sınırlı, bağlı olduğu üst sistemden dilin her alanında karşılıklı anlaşmanın korunacağı oranda ayrılabilen, prestiji standart dile göre daha az, okullarda öğretilmeyen yerel konuşma biçimidir (Demir ve Yılmaz 2010, s. 27)"

Rumeli veya Balkan Türk ağızları, 14. yüzyılın ortalarından itibaren Balkanlara yerleşen Osmanlı Türklerinin Anadolu'dan götürerek iskân ettirdiği Türklerin, bu coğrafyada önce hâkim unsur sonra da azınlık olarak farklı tarihî, coğrafi, sosyal ve kültürel şartlar altında oluşturdukları

ağzıları ifade eder. (Günşen, 2012, s. 113). Balkan ağzıları uzun bir süre Rumeli ağzılarının bir devamı olarak görülmüştür. Daha sonra Makedonya Türk ağzılarıyla ilgili çalışmalar hızlanmıştır. Üsküp'te Aziz Kiril ve Metodiy Üniversitesi'nde 1967 yılında Türkoloji bölümünün kurulmasından sonra bu kürsüde çalışan hocalar, Arif Ago, Hamdi Hasan, Nazım İbrahim, Oktay Ahmed, Sevin Ali, Aktan Ago; Türkiye'den Erdoğan Boz, Ahmet Günşen, Gürer Gülsevin gibi Türkologlar tarafından Balkanlar Türk ağzıları ve Makedonya'daki Türkçe kelimeler ve Türkçenin Balkan dilleri üzerindeki etkileriyle ilgili çalışmalar çoğalmıştır (Ahmed, 2018, s. 1472).

Oktay Ahmed (2018), "*Makedonya Türk Ağzıları: Geçmişi ve Bugünkü Durumu*" adlı çalışmasında Makedonya Türk ağzılarını dört bölgeye ayırmaktadır. Bunlar Türklerin yaşadığı coğrafi konumlarına göre tasnif edilerek belirlenmiş ağzlardır. Bizim çalışmamıza konu ettiğimiz Kalkandelen ağzı Makedonya Türk ağzıları arasında kuzey ağzıları arasında yer almaktadır.

Kuzey ağzıları (Kalkandelen, Üsküp, Kumanova);
Batı ağzıları (Gostivar, Vrapçište, Kırçova, Debre);
Güneybatı ağzıları (Ustruga, Ohri, Resne, Manastır);
Doğu ağzıları (Valandova, Doyran, Radoviş, İştıp).

Makedonya'da Yapılan Ağız Araştırmaları

Rumeli Türk ağzıları üzerinde derleme ve araştırmalar, son yıllarda artmaya başlamıştır. Bu çalışmaların Türk ve yabancı Türkologlar tarafından yapıldığını görmekteyiz. Rumeli Türk ağzını araştıran ilk Türkolog Polonyalı Tadeus Kowalski'dir. Kowalski, 1919 yılında yayınladığı "*Zagadki Ludowe Tureskie*" (Türk halk hikâyeleri) eserinde Kosova'dan Urfa'ya kadar Rumeli ve Anadolu ağzılarından toplanmış 141 hikâyeye yer vermiştir. Bu hikâyelerden Kalkandelen ve Radoviç hikâyeleri dikkat çekmektedir. Kowalski'nin bu çalışmasından sonra 1925 yılında Glişa Elezoviç Üsküp Türk ağzından derlenmiş manileri yayınlamıştır. Bu çalışmadan sonra Kowalski Makedonya'da Türk ağzıları üzerine "*Osmanisch-Türkische Volkslieder aus Mazedonien*" (Makedonya'da Osmanlı Türkçesi halk türküleri) eserini yayınlamıştır (Kowalski, 1926, pp 166-231).

Makedonya'da Türkçe ağız araştırmaları İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra da devam etmiştir. Ahmet Caferoğlu (1964), "Anadolu ve Rumeli Ağzıları Ünlü Değişmeleri" makalesinde Rumeli ağzılarında olan ünlü ve ünsüz değişmelerini ele aldığını görmekteyiz. Sabit Yusuf (1977), Gostivar Halk Türkülerini yayınladıktan sonra daha sonra Gostivar ağzı için bazı notları da yayınlamıştır. Faruk Lokan (1977) ise Kalkandelen folklor ve ağzı hakkındaki çalışmasını yayınlamıştır. Esat Bayram (1979) Ohrid Ağzına Ait Hikâyeler, maniler ve şarkıları yayınlamıştır. Tuncer Gülensoy (1981) "Anadolu ve Rumeli Ağzıları Bibliyografyası" eserinde Türkçe ağzılarına ait 1521 çalışmadan bahsetmektedir.

Dil araştırmaları içinde çağımızda önemli bir yer edinmiş olan ağız araştırmalarının nihai hedefi, belli bir dil coğrafyasında mevcut ağzıların esas alınan birtakım ölçütlere göre kendi aralarında hatta kendi içlerinde sınıflandırılması ve nihayet ağız atlaslarının oluşturulmasıdır (Günşen, 2012, s. 113). Makedonya'da bugüne kadar yapılan derleme ve araştırmalarda "Sesler" dergisinde Hamdi Hasan'ın (1983) yılında yayınladığı "Kalkandelen Türk Ağzı" çalışmasından ve Esmâ Haydar'ın "Kalkandelen Seçmeleri" (1966), Feriha Afet'in "Kalkandelen Atasözleri" (1971), çalışmalarından başka Kalkandelen Türk ağzı ile ilgili yapılmış bir çalışma bulunmamaktadır.

Amaç

Çalışmamızın amacı Kalkandelen Devlet Üniversitesi, Şarkiyat Fakültesi, Türkoloji Bölümü öğrencilerinin yakın çevrelerinden derledikleri Kalkandelen halk hikâyelerinden hareketle Kalkandelen ağzının ses özellikleri tespit etmektir.

2. Yöntem

Çalışmanın yöntemi nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yöntemidir. Doküman analizi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsamaktadır (Kuzu, 2013, s. 109). Çalışma kapsamında toplanan halk hikâyeleri taranarak Kalkandelen halk ağzına ait ses özellikleri tespit edilecektir.

Evren ve örneklem

Çalışmanın evrenini Kalkandelen halk hikâyeleri oluştururken örnekleme Kalkandelen ağzından derlenen dört halk hikâyesi oluşturmaktadır. Bu halk hikâyeleri Kalkandelen ağzının ses özelliklerini taşıyan hikâyelerdir.

3. Bulgular

Bu bölümde araştırmaya kaynaklık eden Kalkandelen halk hikâyeleri ve bu hikâyelerde görülen ses özelliklerine ve bu hikâyelerde yer alan kelimelerle ilgili sözlüğe yer verilecektir.

Korki Bıragar Okulsuz (Korku Okulsuz Birakıyor)

Okula giderdik her sabah. Çok sevmişim gideyim, okullu olayım. Komünist dönem vaktında okul iziyet em zor idi. Ne var ne yok her şey bilinirdi. Hep arkamızçes gelirlerdi. Nisi nefes alırız bilirlerdi. Oruç yok idi, namaz yok idi, ocaya gidesın Kuran örenesin yasak idi. E biz de topolurdük arkadaşlarla em gizli giderdik. Bol şeyler giyerdik em musafırları saklar idik koltuk altına. Bize bunu yasak eden gavur deil idi bizimkiler derdi.

Bir gün gene boyle gitmek için hazırlanırsk em saklana saklana gittik, meerssem bizi gürmüşler em yarın daası okulda sordi öğretilenimiz 'ee nere giderdiniz öle, gürdüm ben sizin nere gittinizi da sizden isterim duyayım' dedi. Em bize çok kızmış idi, da bir güürsem gürecesiniz siz deyi baardı bize. Biz ses etmezsk korkudan. Em arkadaşkam hiç laf etmedi korkudan. Te üle geçti o gün. Biz gene gittik ama yakalayamadiler. Oruç tutarsık bir gün Ramazanda, geldi em bozdurdu orocumuzu bize. Yasaktır burada tutasınız oroç dedi öğretmenimiz. Verdi bize küçük kolaçelerden em çakım yiyelim durdu ünümüzde. Biz de yerdik ne yapasan pusto korku. Küçük idik. Korkardi em babamız. Ne yapacaydı koca öğretilene o se candarmaya. Biraktırdılar, te bunda okulsuz kaldık. Korku bırakır pusto insanı. Güçlülle öğrenmişiz musafı, bragmadık sonuna kadar dayanmışız. Bayın gün istemezdim gideyim okula te bunlardan. (Derleyen: Burcu Aliyi, Kaynak kişi: Nuriye Kasami (46))

Sözlük

Em: Hem (Balakanlarda genellikle 'h' ünsüzü kelimededen düşer. Ör: Hasan-Asan, hayır-ayır, hala-ala v.s)

Arkamızçes: Arkamızdan, hemen arkamızdan (buradaki 'çes' ekinin 'dan' çıkma hali ölçarak kullanıldığını görmekteyiz) (*dan çıkma hali ise -ın tamlama eki olarak geçtiğini görmekteyiz. Ör: paltomdan cebi-paltomun cebi)

Nisi: Nasıl.

Topolurdük: Toplanırdık, bir yere gelirdik.

Şiylar: Şeyler (Rumeli ağzında genellikle geniş vokaller ince hâl almışlardır.)

Yarın daası: Ertesi gün, hemen sonraki gün, yarın dahası.

Te: İşte.

Arkadaşka: Kız arkadaş (Makedoncanın etkisi ile 'ka' eki eklenmiştir. Türkçe nasıl sondan eklemeli ve eklerle kurulan bir sisteme sahipse Makedon dili de erillik ve dişillik eklerine sahiptir.)

Kolaçe: Küçük küçük dilimlenmiş kek veya yumuşak kurabiye (Sondaki 'çe' Türkçeden Makedoncaya geçmiştir. Öyle benimsemişler ki isimlerinin yanına sevgi göstergesi olarak bile eklemeye başlamışlardır. Örneğin: Goran- Gorançe -sevgi göstergesi, kolaçe- küçük olduğunu belirtmek için kullanılmıştır.)

Çakım: Dek, kadar, bitirene kadar.

Pusto: Boş, virâne, çöl gibi kurak-hiçlik anlamına gelmektedir.

Fatime'nin Bahti

Sali acomon Fatime'yi verdiler bir yerde ne etmez, ep dayak verdi. Arkasını kümür yapmış idiler düvmekten. Kaynanası ep zulmeder idi ona. Sora gebe kaldı em tam doğurcaana bir ay kala adam gitmiştir balık tutsin, balıkları tutarlar imiş struyali bayın şiiyle em struya tutar buni yerinde kalmıştır. Adam öldükten sorası emen amıcamin evine gider Fttime soraa doğurur. Doğurduktan soraa ülmüş kocasının halkı gelir alır bebiçeyi. Bıragmamışler ona. Soraa ne yapsın verilir bayın başka tarafta. Çakım evlensin getirirler kızçeyi gürsün nene, evlendikten sorası bıragmışler em getirmemişler. Soraa orada da raat yüzü

gürmemiştir pusto Fato. Orada da raat gürmemiş ep Dayak atmışler. Oradan da çıkmıştır kojadan. Gene açan ayrılmıştır kızçeyi başlamışler getirsınler gürsün neene ama sora gene verilir başka tarafe orada da pek olamamildir iyilikler. Çok çalıştırmışler, kojadan kojaya gezmışsin diye zulmetmişler. Em çıkar evin çatısına atsın gendisini Fato. Ayagını atar opp gelir kızçesi aklına, sora vazgeçer. Der gendi gendine beni evlatçemden ayırdiler ülmedim a dayaktan üleyim, bunlar yüzünden kıyayım gendime. Em böyle geçer oradan da çıkar kojadan. Dışarıdan başka görünür ama gerçek istememiştir amıcam iki yerde zorle vermiştir. Durmasın evde laf çıkmasın, dul karidir, evde olmaz. Atık dyordüncüde üle büle durmuştur. Gene zorluklar, bed baht bulmuştur ama ne yapsın atık mora durasın. Oraya gittiğinde bulmuştur adamın bir çoçesini, iç fenalık etmemiştir ona ügey ana gibi olmamıştır. Payketmiştir, sevmiştir, nisi kendi evlatçesi e madam gürür ki Fatime'de fenalık yoktur, izin vermiştir gürüşsün kendi kızçesiyle. E te Fatime ep aglamıştır bu dünyada, olsun isla obir dünyada. (Derleyen: Burcu Aliyi, Kaynak kişi: Selviye Kazimi (53))

Sözlük

Aco: Amca.

Arkasini: Sırtını.

Struya: Elektrik (Slav dillerinde elektriğe, struya denmektedir.)

Amica: Amca (İki şekilde amca denildiğine rastlanılmıştır.)

Nene: Anne (Arnavutçanın etkisiyle anne yerine nene denilmektedir.)

Gendi: Kendi (k harflerinin birçok yerde g harfine dönüştüğüne rastlanılmıştır.Örneğin Gostivar'ın hemen yanında bulunan Vrapçişte köyünde k harflerinin fazlasıyla g harfine dönüştüğünü söyleyebiliriz. Kedi-gedi, kendi-gendi)

Dyord: Dört.

Töyle: Öylece, öyle.

Mora: Mecburen, mecburi (Slav dillerinden geçmiştir.)

Çoyçe: Erkek evlat, küçük oğlan çoçuğu.

Payketmiştir: Temizlik yapmıştır, temizlemiştir.

İsla: İyi, hoş, güzel .

Kanlı Dügün- Sipahi Mezarlığı

İki çete dügünci razgelır em yol vermes biri birine. Kavga çıkar kesmek biçmek olur. Ülüm olur. Te demek dort yol arasi telike var çünkü sagdan soldan insan orda sora gümerler kim ülmiştir. Ondan kalmıştır spay mezarlıkları oyle derdi hala. Çayırılıktan prapadişteye o yolu giderdik. Orda soldan yokardan, giderke sol gelirke sag taraf. Ama şimdi atık ne dir orda bilmem a düzelttiler. Var orda dort yol arasi te derdiler çıkarsın ovalara o yolle. Orada hep nisi paprat bir otlar olurdi büyük. E bis ovaya giderdik ondan bilersik. Sora tam ordan geçerdik niçin ova yakın gelirdi bu yoldan geçelim. Tam te bu yolde dügünciler kapışmışler, yol vermemişler biri birine. Bir çete galiba gelini vurur, o bir çete güvegiyi vurur. Em kalır baksus o spay mezarlığı. Lanetlenmiş em korkarsık gün bu gün. Kanlı dügün olmuştur orada. (Derleyen: Burcu Aliyi, Kaynak kişi: Melek Seyfullah (33))

Sözlük

Çete: Genel olarak grup manasında kullanılan çete kelimesi bu hikayede karşı karşıya gelen iki düşman manasında kullanılmıştır.

Razgelır: Rastgelmek, denk gelmek.

Spay: Sipahi.

Prapadişte: yer, mekân, toprak, tarla.

Atık: Artık.

Nisi: Nasıl, gibi, benzer.

Paprat: Bakımsız tarlalarda büyüyen bir çeşit ot, uzun kamış şeklinde.

Dügünci: Dügün konvoyu, dügünü yapan kişiler.

Baksus: Şanssız, uğursuz, lanetli (Slav dillerinde uğursuz olarak kullanılmaktadır.)

Kari Şeri

Var imiş bir kari hem bir adam. Adam da bir gün gitmiş kaveye. Orda dostlarıyla oturmuşlar, mabet yapaymışlar. Kimisi diymiş Allah beklesin kari şerinden. Ama demişler, kari şeri de fenadır şeytan şerinden. Adam da gidi eve tutay karısını hem diy: hay diver şimdi nedir o kari şeri? Eger divermesen sei üldürejim. Yatmışlar uyusunlar. Kari koukay uykudan, gidiy açay sokak kapısını bagiri kojasına, kouk be kaçmış ayvanlar. Adam da dogri çıkay sokak kapısından dışarı, kari da kapay kapı, adam kallı dışarda, gezini, gezini em dünay giriye, vuri kapiy açsın kari da çıkay kapiya açmay kapi salte soray kimdir kapıda? Adam diy aç kapiy benim. Kari diy nasıl be sen, benim kojam içerde uyi. Adam sanedi başka kapiya gelmiş dünay giriye vuri bir holta gene geli, gene vuri kapiya. Kari çıkay hem diy: şimdi çağırjim kojami dügsün seni. Ne vurisin geje yarısında kapiya? Adam da dünay giriye çağiri bir ayaktaşını. Ayaktaşilen barabar gidiler vuriler kapiy kari çıkay kapiya hem soray kimdir. Adam diy ben aç kapiy. Kari da bagiri: Adam al o baltay gel bir adam üç kere vuri kapiy. Bunlar da sanediler gene yanlış kapiya gelmişler hem kaçaylar. Gidiler ayaktaşında yatiler o geje. Saba koukayler geliler eve, kapi açık buliler, giriler içiri. Kari diy aman adam ne oldun bütün geje. Buldun mi hayvanlari? Adam diy brak hayvanlari, ben hem evimi kaybettim. Hem o vakit karisi bak gürdün mi nedir kari şeri? Te budur. Bütün geje bıraktım sokakta kalasın. Sora adam neriye gidiymiş hep diymiş: Allah beklesin kari şerinden. (Derleyen: Hamdi Hasan, Kaynak kişi: Hafize Gaşan (55))

Sözlük

Mabet: Muhabbet.

Allah beklesin: Allah korusun.

Diver: Deyiver (söyle).

Salte: Sadece, yalnızca.

Koukayler: Kalkıyorlar.

Kouk: Kal (uyan).

Sanedi: Zannediyor.

Holta: Volta atmak, gezinmek.

Ayaktaş: Arkadaş.

Kalkandelen Ağzını Ses Özellikleri

1. Kalkandelen konuşma ağzında "ö" ünlüsü kullanılmamaktadır. Bu ses bazı kelimelerde "o" şeklinde kullanılır. Örnek: dört> dort. "Ö" sesi çoğu kez ünlü daralmasına uğrayarak "ö>ü" değişmesi yaşanmaktadır. Örnek: böyle <böyle; dünem <dönem, ölüm <ölüm, kumür <kömür, ümür <ömür.
2. Osmanlı Türkçesindeki "g" sesi, bütün örneklerde bütün örneklerde eski kullanımını devam ettirmektedir. "ğ" sesi "g" şeklinde kullanılmaktadır. Örnek: ügretmen <öğretmen, dügün <düğün, dagda <dağda, sagdan <sağdan, mezarlığı <mezalığı, küçüğünü <küçüğünü, çiçeği <çiçeği.
3. İnce ünlülerle başlayan kelimelerin ikinci ikinci ve daha sonraki hecelerinde yer alan "i" sesleri "ı" ya dönüşür. Örnek: birine <birine, giderdik <giderdik, geçelim <geçelim, ülmiştir <ölmüştür, ellerini <ellerini, evine <evine.
4. Birden fazla heceli kelimelerin sonunda "ı, u, ü" yerine "i" ünlüsü gelir. Örnek: dügünci <düğüncü, gitmiştir <gitmiştir, kuşi <kuşu, türki <türkü, yüzügi <yüzüğü, çünkü <çünkü.

"i" ünlüsü bundan başka şu eklerin sonunda görülür:

- a) İsimlerden isim yapmaya yarayan "-cı, -cu, -cü, -çı, -çu, -çü" yapım eklerinin sonunda. Örnek: üçüncü <üçüncü, kapiji <kapıcı, sütçi <sütçü, yoğurtçı <yoğurtçu, oduncu <oduncu.
- b) İyelik zamirinin üçüncü kişi tekil ekinde her zaman "-ı, -u, -ü" yerine "i" gelir. Örnek: babası <babası, gözi <gözü, odunu <odunu.

- c) İsimlerden sıfat yapmaya yarayan “-lı, -lu, -lü” ekleri “i” sesiyle kullanılır. Örnek: tasalı <tasalı, sıvalı <sıvalı, sorumlu <sorumlu, tuzlu <tuzlu, sütli <sütlü, gönüllü <gönüllü.
- d) Akuzatif ekinde, çocuğu <çocuğu, tarağı <tarağı, oragi <orağı, odaları <odaları, çorapları <çorapları. Kalkandelen ağzının bu gibi özellikleri Gostivar ve Kumanova Türk ağzlarında da görülür (Hasan, 1983, s. 105).
5. Kelime ortasında iki ünlü (vokal) ses arasında kalan “c” sesi “j” ye dönüşmektedir. Örnek: koja <koca, geje <gece, yetişejesin <yetişeceksin, çojuk <çocuk, kojam <kocam, kapijik <kapıcık, alajak <alacak.
6. Şimdiki zaman eki “-yor” eki yerine “y” sesi kullanılır. Örnek: soray <soruyor, oynay <oynuyor, göriy <görüyor, satay <satıyor. Şimdiki zamanın bu şekilde kullanımı Kumanova ve Üsküp Türk ağzında da görülür.
7. Konuşma ağzında kelime başında, ortasında ve sonunda “h” sesi düşer. Örnek: em<hem, asan <Hasan, Sali <Salih, isla <ıslah, emen <hemen, raat <rahat, daası <dahası, telike <tehlike.
8. Orta hecede bulunan “ğ” ve “y” sesleri düşer. Örnek: meerseem <meğerseem, deil <değil, örenesin <öğrenesin, baardı <bağırđı; büyük <büyük, öle <öyle.

4. Tartışma ve Sonuç

Sonuç olarak ağız çalışmaları Türkçenin konuşulduğu değişik coğrafyalarda görülen fonetik ve morfolojik söyleyiş farklılıklarını değerlendirmek ve bu farklılıkların standart Türkçeden hangi yönlerden farklılaştığını tespit etmek için yapılan çalışmalardır. Bu yönüyle ağız araştırmaları dilin canlılığının ve sürekli kendini değiştirmesinin ve yenilemesinin kayıt altına alınmasıdır. Beş yüz yıldan fazla bir süre Türklerin idaresinde kalan ve Türkçenin üst dil olarak kullanıldığı Balkanlar’da Türkçenin değişerek, ilişkide bulunduğu Slav dillerini etkileyerek ve bu dillerden etkilenerek gelişmesiyle Balkankar Türk ağzı dediğimiz ağız özellikleri ortaya çıkmıştır. Çok dilli ve kültürlü olan Balkan coğrafyasında konuşulan Türkçe standart Türkçeden farklılaşarak kendi fonem, morfem ve anlam sistemini oluşturmuştur. Kuzey makedonya’da başta Üsküp olmak üzere, Kalkandelen, Gostivar, Kumanova, İştıp, Ohrid gibi şehirlerde yaşayan Türklerin kullandıkları Türkçe, ağız özellikleri bakımından farklılıklar gösterebilmektedir. Buralarda konuşulan Türkçede kendi arasında bile farklılıklar görünse de genel itibarıyla kuzey Makedonya’da konuşulan Türkçenin ağız özellikleri, Tekirdağ, Edirne gibi şehirlerimizin ağız özellikleriyle benzerlik arz etmektedir. Bu nedenle Balkanlar’da yaşayan Türklerin ağız özellikleri Türkiye’de yapılan ağız çalışmalarında Rumeli ağzlarının devamı olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda bizim incelediğimiz Kalkandelen ağzı Batı Rumeli ağzları arasında değerlendirilmiştir (Hasan, 1983, s. 105). Kalkandelen Türk ağzında görülen başlıca ses özelliklerini şöyle özetleyebiliriz.

- 1- Kalkandelen ağzında büyük ünlü uyumu yoktur. Bu durum Makedonya’daki diğer ağzlar için ve Kosova Türk ağzı için de geçerlidir.
- 2- Kalkandelen ağzında “ö” ünlüsü kullanılmamaktadır. Bu ünlü yerine nadiren “o” sesi kullanılırken genellikle “ü” sesi kullanılmaktadır.
- 3- İnce ünlülerle başlayan kelimelerin ikinci ve sonraki hecelerinde yer alan “i” sesleri “ı” ya dönüşür.
- 4- Birden fazla heceli kelimelerin sonundaki “-ı, -u, -ü” sesleri yerine “i” sesi gelir.
- 5- Kelime ortasında yer alan “c” sesi iki ünlü arasında “j” ye dönüşür.
- 6- Şimdiki zaman eki “-yor” yerine “y” sesi kullanılır.
- 7- Kelime başında “h” sesi düşer. Bazen (Salih> Sali) örneğindeki gibi son sesteki “h” sesinin de düştüğü görülür.
- 8- “y, v, t, n, k, r” ünsüzlerinin düşmesi yaygındır.

5. Kaynakça

- Afet, F. (1971). Kalkandelen atasözleri. *Sesler*, sayı 55, 72.
- Ago, A. (2006). *Marko Tpesenkov’un söylevinde Türk dili unsurları*. Üsküp: Logos-A Yayıncılık.
- Ahmed, O. (2018). Makedonya Türk ağzları: geçmişi ve bugünkü durumu. *Ulakbilge*, Cilt 6, Sayı 29, 1473-1482 DOI: 10.7816/ulakbilge-06-29-09

- Ali, M. (2022). *Köprü dergisi ekseninde teşekkül eden Makedonya Türk edebiyatı (şiir)*. Üsküp: Divan Yayıncılık.
- Alyılmaz, S. ve Alyılmaz, C. (2018). Ağız bilimi çalışmalarının Türkçe öğretimi açısından önemi. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, Sayı/Issue: 45* (Bahar-Spring 2018) - ISSN: 1301-0077 Ankara, TURKEY DOI Numarası: 10.24155/tdk.2018.55
- Bayram, E. (1979). Ohri'den masallar. *Çevren*, sayı 20, 107-112.
- Caferoğlu, A. (1964). Anadolu ve Rumeli ağızları ünlü değişimleri. *Türk Dili Araştırma Yıllığı-Belleten*, 1-33. Ankara.
- Gülensoy, T. (1981). *Anadolu ve Rumeli ağızları bibliyografyası*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Günşen, A. (2012). Balkan Tağızlarının tasnifi üzerine bir değerlendirme. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/4*, Fall 2012, 111-129, ANKARA-TURKEY
- Hasan, H. (1983). Kalkandelen Türk ağızı. *Sesler*, sayı 173, 103-131.
- Haydar, E. (1966). Kalkandelen seçmeleri. *Sesler*, sayı 7, 42-48.
- Kuzu, A. (2013). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. A. A Kurt (Ed.) Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1708.
- Kowalski, T. (1926). Osmanisch-Türkische Volkslieder aus Mazedonien. *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes Vol. 33 (1926)*, 166-231.
- Lokan, F. (1977). Kalkandelen folkloru ve dil özellikleri. *Sesler*, sayı 117, 94-96.
- Yusuf, S. (1977). Gostivar halk türküleri I. *Sesler*, sayı 117, 94-96.